CZU: 070.41:659.3:316.72 https://doi.org/10.59295/ftjc2025.19

JURNALISMUL CULTURAL ŞI PROVOCĂRILE ACTUALE

CULTURAL JOURNALISM AND CURRENT CHALLENGES

Anastasia DUMITRU,

doctor în ştiinţe filologice, conferenţiar universitar
Universitatea „Apollonia" din Iaşi, România

anastasia_dumitru@yahoo.com

Summary

In the process of globalization, cultural journalism faces new challenges. After Nietzsche's slogan* God is dead, *after* The death of culture *announced by B. Bonin Bough, cultural journalism has many difficult challenges to overcome. Identity values and the way to promote cultural heritage are under discussion. It is important to examine the similarities and differences between cultures more intensively to undergo historical-anthropological research and reflection; education and culture, human cultural heritage. Cultural journalism must be seen more than ever as an intercultural pan-European task. All this philological, theological and philosophical dialogue indicates the real person behind journalists, they promote cultural heritage and the spiritual values of their nation. Having an impressive education and encyclopedic knowledge, the true journalists are the apostle of the love of God and love of people, they don't forget their cultural identity.

Keywords: *cultural journalism, current challenges, values, identity.*

În contextul în care apar studii care anunţă declinul în toate planurile, ne întrebăm: Care este soarta jurnalismului cultural? Cum va face el faţă provocărilor contemporane? După ce Nietzsche a anunţat moartea lui Dumnezeu, autori celebri au făcut cercetări care prevestesc finitudinea autorului şi a literaturii, decesul artelor, al filosofiei ori chiar al culturii, dintre care enumerăm numai câteva nume şi titluri ale cărţilor: Roland Barthes: *Moartea autorului*, 1967; Ronald Sukenick: *Moartea romanului,* 1969; Alvin Kernan: *Moartea literaturii,* 1992; Simon Bucher-Jones: *Moartea artei,* 1996; Isabelle Thomas-Fogiel, *Moartea filosofiei,* 2011; B. Bonin Bough; *Moartea culturii,* 2011 etc. Solomon Marcus (omagiat de către UNESCO, 2025 fiind Anul Solomon Marcus), recunoştea că există tot mai multe cărţi cu variante ale „retoricii morţii: Francis Fukuyama: *Sfârşitul istoriei şi ultimul om* (1992); Ilya Prigogine: *Sfârşitul certitudinii* (1997) etc., lucrări care anunţă impasul ştiinţelor şi al valorilor culturale [3, p. 534].

Toate ştiinţele sunt în criză. Ca o consecinţă a dinamicii crescânde a evoluţiei ideilor, a abordărilor, a metodelor, a disciplinelor şi a interacţiunii acestora, sub stimulul marilor schimbări de paradigme din secolul trecut şi al invenţiilor şi descoperirilor din ştiinţe, până şi limbajul este în criză, nu mai poate acoperi fragmentarismul ştiinţelor. În era post adevărului se discută şi de criza jurnalismului. În acest impas al ştiinţelor, al canonului, al declinului şi al crizelor de tot felul, când digitalizarea şi inteligenţa artifici-

ală pun stăpânire pe mintea omului, când creierele riscă să fie din nou spălate, mai avem nevoie de jurnalism cultural?!

Pornim de la premisa că jurnalismul cultural a avut un rol esențial în secolele trecute, în modernizarea țării şi în făurirea României Mari. De aceea, şi acum, în era crizelor şi a incertitudinilor de tot felul, când suntem aruncaţi în apele tulburi şi incerte ale globalismului secolului al XXI-lea, când plutim în derivă, avem nevoie de ancore stabile, de un jurnalism cultural veritabil şi de reviste de calitate care să constituie repere clare.

Ce este jurnalismul cultural? Yves Agnès, în masivul volum *Introducere în jurnalism*, prezintă jurnalismul ca „meserie care intermediază". Termenul a apărut cu puţin înainte de Revoluţia Franceză, pentru a desemna confecţionarea de ştiri, precum şi conţinutul ziarelor. Yves Agnès dă următoarea definiţie jurnalismului, meseria care „constă în a culege şi a expune informaţii pentru un public (cititori, ascultători, telespectatori, internauţi...). Meseria de jurnalist presupune, aşadar, două planuri distincte: pe de o parte, primirea sau căutarea informaţiilor; pe de alta, aranjarea lor sub formă de jurnale scrise, vorbite, televizate, electronice" [1, p. 16]. Această profesie este interconectată de cel căruia i se adresează, de cel care primeşte informaţia de la jurnalist, cititorul (în cazul presei scrise). „Jurnalismul este o meserie strâns legată de comunicare, în sensul tare al termenului. Jurnalistul nu este un artist care îşi expune opera în faţa celor care doresc să îl admire. Jurnalistul lucrează în serviciul public. Nu el este sursa ştirilor, el nu face decât să le răsfrângă, să le ofere celorlalţi în forma accesibilă a limbajului jurnalistic... Fără intermedierea ziarului şi a jurnalistului, informarea corectă a publicului rămâne o iluzie", continuă Yves Agnès [1, p. 16]. Autorul francez se referă la „pânza de păianjen" a comunicării, internetul, întrebându-se dacă această informare „în direct", accesibilă tuturor, consultată de la domiciliu, nu ne poate păpăci, nu ne poate manipula, nu poate conţine informaţii care să ne intoxice. Tocmai în acest context, al „erei planetare", rolul adevăratului ziarist e tot mai important. Jurnalistul trebuie să caute, să verifice, să trieze informaţia, să o facă utilă şi „digerabilă" pentru un public variat, din culturi şi interese diferite.

Chiar dacă meseria de gazetar pare la îndemâna oricui, jurnalismul nu este o meserie simplă, mai ales cel din presa culturală trebuie să aibă o cultură temeinică şi cunoştinţe vaste care să-i permită o deschidere interculturală. Un ziarist profesionist trebuie să scrie bine, să se informeze corect, să asigure autenticitatea ştirilor, a articolelor şi eseurilor. Yves Agnès ne aminteşte expresia „scrie în ziar" devine sinonim, în principiu, cu „demn de încredere". De aceea, autorul se referă la virtuţile scrisului pentru că fără scris, nu există jurnalism, inclusiv audiovizualul se bazează pe un text scris. „Dar scrisul - pe hârtie sau on-screen - posedă o putere şi nişte calităţi pe care nu le au nici imaginea, nici sunetul. În primul rând, are capacitatea de a-l aşeza pe cel ce citeşte într-un proces mental diferit, fondat pe un act reflexiv, cu desfăşurare intelectuală, şi nu pe unul reactiv, emoţional. Ziarul, ca şi cartea, va fi, din acest punct de vedere, întotdeauna de neînlocuit. Actul de a citi, indisociabil de cel de a scrie pentru ziar, permite o complementaritate cu mass-media audiovizuale ce semnifică, de asemenea, capacitatea de aprofundare şi completitudine", susţine Yves Agnès [1, p. 17]. Printre virtuţile presei scrise, care reprezintă totodată şi atuuri în concurenţa cu celelalte media, audiovizuale şi, mai nou, electronice, sunt: supleţea şi claritatea; plăcerea; păstrarea (cuvintele, imaginile zboară şi sunt uitate, dar scrisul le poate păstra, le „arhivează pe hârtie").

În 2005, Ilie Rad a coordonat un volum al conferinţelor *Jurnalismul cultural în actualitate* (Cluj-Napoca, Editura Tribuna). S-au publicat în această carte studii actuale care merită aduse în atenţie: Maxim Danciu scrie despre jurnalismul cultural, între dileme şi certitudini; Constantin Cubleşan despre criza de autoritate în jurnalismul cultural; Ion Dur este interesat să cerceteze gazetăria (ca) şi (cum ar fi) literatură; Adrian Dinu Rachieru abordează jurnalismul cultural şi cultura media. Câţiva exegeţi se apleacă asupra jurnalismului cultural în presa scrisă, făcând studii de caz: Ştefan Borbély are în vizor fenomenul *Observator Cultural;* Ruxandra Cesereanu scrie despre strategiile şi revistele de cultură; Daniel Ciurel abordează modalităţile şi genurile presei culturale; Ioan Laza, Ioan Mitrofan, Ovidiu Pecican, Mircea Popa, Claudia Talaşman, Daniel Vighi, Brânduşa Armanca, Răzvan Enache, Lucian Ionică, Aurelia Lăpuşan etc. sunt printre cei care cercetează problematica jurnalismului cultural.

În colecţia de studii *Jurnalismul cultural în actualitate,* Maxim Danciu precizează că s-a pornit chiar de la prezumţia că jurnalismul cultural nici nu ţine de jurnalismul propriu-zis, adică de acela anume interesat de informare şi difuzare de opinii şi de comentarii, întrucât el este practicat de o elită, de profesionişti din cultura înaltă, şi se adresează doar unui public restrâns, format din aceiaşi intelectuali, mai mult sau mai puţin rafinaţi, care de altfel îl şi promovează în interesul întreţinerii propriului lor prestigiu în societate. Maxim Danciu se referă la răspunderea culturală în practicarea jurnalismului în presa scrisă ori în audio-vizual, însă distinge un jurnalism cultural, ca practică specializată în zilele noastre, unde răspunderile cresc şi ele pe măsură ce complexitatea societăţii sporeşte, pentru că nu este vorba doar de prelungirea unei întregi tradiţii jurnalistice ce a trasat direcţii stabile în cultura română modernă, dar şi de „reevaluări fireşti", cu trimiteri la acele reexaminări periodice şi dispute culturale inevitabile pentru orice societate în schimbare, proces obligatoriu pentru a contura cât mai precis cu putinţă ceea ce îndeobşte se numeşte identitate culturală, însemnând „asumarea unui patrimoniu cultural şi îmbogăţirea lui cu ceea ce considerăm la un moment dat că ne reprezintă mai bine atunci când este să ne raportăm la alte culturi" [10, pp. 18-20].

Jurnalistul cultural este tot un comunicator public, însă răspunderea lui este mai mare pentru că el pregăteşte publicul pentru dialog cultural şi intercultural, deschide căi de comunicare spre comunităţi etnice diferite şi îl caută pe omul profund, interesat de valorile etnice, eterne, sacre. Jurnalistul cultural promovează identitatea culturală ca deschidere spre alteritate, identifică arhetipuri comune prin armonizarea contrariilor. Mulţi cercetători se opresc asupra acestei teme mai ales că globalizarea înseamnă şi reevaluarea patrimoniului cultural.

Dacă vom privi în istoria presei culturale, vom înţelege că jurnaliştii au fost cărturarii, înaintemergătorii care au avut un rol esenţial în făurirea României moderne. De la programul lui Kogălniceanu din *Dacia literară* a anului 1840 şi până la curajul lui Nicolae Dabija, redactorul-şef de la *Literatura şi Arta,* vom vedea că scriitorii-publicişti şi-au asumat condiţia de militanţi culturali pentru valorile identitare. S-a încercat refacerea Daciei dodoloaţe iniţial prin literatură, apoi prin politică. Paşoptiştii au înţeles că e nevoie de o „Dacie literară" care să fie unită prin cultură, pentru că atunci era imposibil să realizezi o Dacie politică. „O Dacie politică va fi cu atât mai puternică cu cât a fost mai puternică înainte de aceasta Dacia culturală. Dar iarăşi, este imposibil să existe o

Dacie culturală să nu aibă imediat consecinţa sa în domeniul politic. Cum am mai spus, cultura şi politica sunt cele două feţe ale aceluiaşi lucru. Se poate zice că o cultură nu face decât să strângă forţele sufleteşti ale unui popor pentru viitoarea alegere a unei noi forme politice şi orice formă politică ea însăşi nu este decât îngrădirea unui nou ogor mai larg pentru cultura viitoare a poporului care a cucerit-o. Prin urmare, „Dacia literară" nu era un cuvânt, ci era o realitate, căci în revistă se prezenta şi se făcea amestecul de idei şi de produse literare venite din amândouă Principatele" [8, p. 87.].

Foaia culturală a lui Vasile Alecsandri a purtat numele de „România literară", având colaboratori români de pretutindeni: moldovenii C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, Al. Russo, dar şi muntenii Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, Al. Odobescu. Ministrul Alecsandri a fost membru al Junimii, dar şi al *Societăţii literare române*, devenite Academia Română. Înainte de realizarea statului român unitar, revistele de cultură anticipau caracterul românesc al neamului, de aceea ele au fost prigonite. Exact pentru că denumirea avea termenul *România (literară),* revista a fost cenzurată. Să ne amintim de revistele: *Curierul românesc, Arhiva românească*, dar şi de lucrarea lui Alecu Russo, *Cântarea României,* a poetului născut pe malul Bâcului. Făcând un pod peste timp şi peste spaţii şi analizând situaţia din secolul al XIX-lea cu cea din anii 1988-1992, de la Chişinău, vom înţelege că tot revistele de cultură, având în spatele lor cărturari aleşi, patrioţi curajoşi, au început şi au continuat procesul renaşterii naţionale. Paşoptiştii, Eminescu, la *Timpul,* românii basarabenii şi cei din Ardeal, din Bucovina, din toate provinciile istorice, în anii premergători Marii Uniri sau în evenimentele din 1988-1990, din Basarabia, au considerat jurnalismul cultural o cale necesară în formarea statului unitar român sau în redeşteptarea spiritului identitar, fiind un mijloc de apărare a libertăţii şi dreptăţii.

Revoluţia din Basarabia a fost, în primul rând, una culturală, schimbările de la comunism la postcomunism, s-au făcut prin jertfa scriitorilor şi a artiştilor, prin poezie şi prin cântec patriotic. Nicolae Dabija îşi aminteşte că atunci când Grigore Vieru recita din versurile sale, până şi tancurile ruseşti se opreau. Poetul îşi spunea poeziile la o portavoce, din balconul Ministerului de Interne, în faţa căruia se manifestau vehement zeci de mii de protestatari. Vladimir Voronin, titularul portofoliului la Interne, se furişa pe la spatele scriitorilor, îndemnându-i în şoaptă: „Mai citiţi-le poezii!". [5, p. 318-319]. Motivul? Când se rosteau poezii, mulţimea înceta să mai arunce cu pietre în geamurile ministerului. Şi încă un amănunt: la mitingul respectiv, după miezul nopţii, în Piaţa Marii Adunări Naţionale din Chişinău s-a cerut demisia conducerii republicii, ceea ce s-a şi întâmplat în ziua următoare, mulţimea, susţine Nicolae Dabija, inspirându-se din articolul lui Haralambie Moraru, intitulat „Demisia", publicat cu două zile mai devreme în săptămânalul *Literatura şi Arta.* [5, p. 319]. La asaltul Ministerului de Interne din 10 noiembrie 1989, apreciază Dabija, ar fi curs o mare de sânge, dacă poliţiştii n-ar fi zis când li se spunea să tragă în mulţime -Acolo e Grigore Vieru" [4, p. 30].

Poezia a însemnat trezirea conştiinţei naţionale. Din această revistă românii din Basarabia au învăţat alfabetul latin şi frumuseţea limbii române. În 1989, precizează Nicolae Dabija, redactorul şef al revistei, *Literatura şi Arta* atinsese un tiraj de 260 000 de exemplare, cel mai mare al unei publicaţii literare din Europa, citând o apreciere apărută în *Le Figaro.* În vara anului 1992, Adrian Păunescu şi cenaclul său, însoţiţi de Grigore Vieru, de Ion şi Doina Aldea - Teodorovici au ajuns în tranşeele Transnistriei, iar în

acele momente de recital pe tancuri, cazacii nu au îndrăznit să tragă în artiștii iubitori ai dreptății, slujitori ai Cuvântului.

În *Vocaţia mărturisirii, Încolţirea Basarabiei*, 2, scriam despre rolul revistei *Literatura şi Arta* şi al redactorului său Nicolae Dabija care şi-a asumat efortul şi riscul atunci, în 1988-1989, de a readuce acasă alfabetul latin. Am citit cu emoţie relatările despre trecerea ilegală a literelor latine peste Prut. Iată că Nicolae Dabija a făcut **contrabandă… culturală** trecând clandestin alfabetul latin, înfăşurându-l într-un prosop alb! Cele 31 de litere au însemnat seminţele care au răsărit şi au rodit ca în parabola biblică ajungând în fiece casă din Basarabia, ele au fost pâinea cerească, mana necesară în acele timpuri de mare foamete culturală. Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost depistate literele-seminţe cu care semănătorul trecea graniţa? Ar fi avut soarta lui Ilie Ilaşcu, ar fi ajuns în cuşca metalică…? Totuşi, Dumnezeu şi-a întors faţa către românii de pe ambele maluri ale Prutului. Până să vină libertatea plătită cu sângele tinerilor în 1989, scriitorii de la Chişinău, aşa cum făcuseră şi cei din 1918, au dat semnalul redeşteptării, care a culminat cu Marea Unire de la 1 Decembrie. Acele caractere latine au fost şi seminţe, care au încolţit în conştiinţa românilor din Basarabia, acele litere latine de metal au fost ca nişte limbi de clopot cu care s-a sunat redeşteptarea naţională.

În postfaţa cărţii *Vocaţia mărturisirii, Încolţirea Basarabiei*, 2 şi pe site-ul Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România, Nicolae Dabija aminteşte de efortul scriitorilor de a milita pentru păstrarea unui grai nealterat, efort făcut nu de lingvişti, ci de scriitori. „Se ştie că scopul comunismului sovietic era ca toate naţiunile într-un timp nu prea îndepărtat să devină una singură. Dacă în 1922, în URSS, fuseseră atestate 200 de limbi şi popoare, la recensământul din 1989 din ele mai rămăseseră… 82. Atât. 118 dispăruseră în malaxorul comunist. Una dintre limbile care rezistase, ca printr-o minune, era cea vorbită de basarabeni. Acest lucru se datorează intelectualităţii cu conştiinţă naţională. Atacul asupra limbii a fost însoţit de atacul contra cărţii de istorie. Popoarele cotropitoare le fură popoarelor cucerite nu numai istoria contemporană, ci – şi cea din timpurile anterioare, istoria acestora va exista în trecut numai în măsura în care va avea tangenţe cu cuceririle lor sau în măsura în care va putea fi umilită. Odată decapitată intelectualitatea, credeau cei care ne-au „eliberat” cu forţa armelor de valorile noastre, poţi face din această aşchie de popor românesc – ca dintr-o bucată de plastilină – orice, chiar duşmanul întregului de la care a fost ruptă. Nu poţi şti cu adevărat ce e Basarabia fără a cunoaşte literatura ei. În ultimele două secole, literele basarabene au făcut, deopotrivă, istorie şi cultură,” susţine Nicolae Dabija [7, p. 795].

Cu toate că la sfârşitul secolului trecut am ratat şansa unirii din cauza politicienilor care dezbină, nu acelaşi lucru putem afirma şi despre podurile de flori care s-au transformat în poduri de carte. Pe când politicienii construiesc graniţe, ziduri şi puşcării, adevăraţii oameni de cultură, scriitorii, artiştii, în general, sunt artizanii podurilor culturale, poduri de vise şi de idealuri, adevărate catedrale care dăinuie. Nu trebuie şi nu putem uita sacrificiile elitei. Oamenii de cultură, adevăraţii jurnalişti nu aşteaptă aprobări ministeriale şi recompense materiale, ci ei urmează glasul conştiinţei şi al inimii care îi îndemna să acţioneze pentru salvarea neamului.

Adevăraţii jurnalişti sunt mesagerii culturii, ei difuzează revistele prin curieratul poştei sau prin internet. Până să fie România Mare şi accesul neîngrădit la cultura ro-

mână, cei care intermediau publicaţiile erau ciobanii. Practicând transhumanţa, când traversau fără restricţii plaiurile, bacii duceau în traista lor şi revistele de cultură atât de necesare românilor aflaţi sub talpa unor imperii. Astăzi, datorită tehnologiei avansate, distanţele s-au restrâns, revistele culturale circulă rapid. În *Vocaţia mărturisirii*, 2, făcând radiografia vieţii culturale a basarabenilor din imperiul ţarist, precizam că românii făceau mari eforturi de a rezista avalanşei de deznaţionalizare folosite de ruşi. Se tot spune ironic că suntem un popor mioritic, dar puţini ştiu că tocmai bacii au fost mesagerii culturii române. Odată cu transhumanţa, ei răspândeau cărţile şi revistele, publicaţiile româneşti editate în Regat, pătrunse ilegal în Basarabia sau în Ardeal, cu riscul acestor mesageri au avut un rol substanţial în redeşteptarea conştiinţei naţionale a românilor izolaţi.

Basarabeanul Alecu Russo, care a scris *Cântarea României* (având sentimentul apartenenţei identitare la matca românităţii), încă din 1855, a publicat în paginile *României literare,* fiind unul dintre cei mai activi colaboratori ai revistei. A mai colaborat la *Steaua Dunării, organ unionist,* editat de Kogălniceanu, semnătura lui Russo era pe toate apelurile şi petiţiile lansate de unionişti. Deşi a militat pentru unirea principatelor, nu a putut să se bucure şi să vadă visul colectiv împlinit. În data de 4 februarie 1859, după o lungă boală, murea în izolare. La moartea sa, ziarele, preocupate intens de comentarea marilor evenimente naţionale, scăpară din vedere să consemneze plecarea dintre cei vii a celui ce slujise cu credinţă, cu sinceritate, prin cuvânt şi prin faptă, înaltele idealuri patriotice care se concretizaseră în înfăptuirea Unirii. Alecu Russo a intrat în conştiinţa posterităţii ca autorul *Cântării României* (şi nu a Moldovei), pentru că, prin România, el înţelegea, nu numai Moldova întreagă, ci şi ţara unită. Câţi dintre noi ştim că *România literară* a fost interzisă pentru că avea numele ţării în titlu? Câţi ne mai aducem aminte de Constantin Stere, publicist aflat sub semnul tragicului? Opera lui Constantin Stere este, pe nedrept, uitată, mai ales că autorul a fost nu numai un om politic, jurist, savant, ci şi jurnalist cultural care a participant la mişcarea revoluționară narodnicistă, fiind condamnat de autoritățile țariste la închisoare și surghiun în Siberia (1886-1892). La întoarcere, a fost hărțuit, urmărit de ostilități, însă le-a suportat pe toate cu stoicism. La revenirea din pribegie, s-a stabilit la Iaşi, pentru a fi aproape de Basarabia, a fondat și a condus revista *Viața românească*, apărută la 1 martie 1906. A fost părintele primului ziar românesc, cu alfabet chirilic din Basarabia, Stere a elaborat doctrine, proiecte, programe, strategii, având o bogată activitate publicistică. El a pus bazele Partidului Național Țărănesc, care a avut un rol esenţial în unirea Basarabiei cu România, ajungând al doilea preşedinte al *Sfatului Ţării* (2 aprilie - 25 noiembrie 1918). Fiind convins că va câştiga lupta pentru unitatea naţională, a devenit „spiritul rector" al actului de la 27 martie 1918 şi codirector al *Vieţii româneşti*. Meritul lui Stere este că a surprins cu cincizeci-şaizeci de ani înainte universul concentraţionar rusesc care avea să se extindă şi în ţările „eliberate" de sovieticii care au adus dictatura cu tancurile, realităţi cumplite descrise de Al. Soljeniţân în *Arhipelagul Gulag,* publicat în 1973 şi de mulţi memorialişti din anii '90 ai secolului trecut.

Alexe Mateevici a fost o altă personalitate care s-a jertfit pentru ţară. Tânărul poet era un împătimit al lecturii, toţi banii îi dădea pentru a-şi cumpăra cărţi. El citea revista română *Albina*, la care era abonat încă din anul 1900, îl interesa foarte mult învăţătura limbii literare române. La întâiul Congres al învăţătorilor moldoveni din Basarabia, din

mai 1917, Mateevici spunea că suntem români, că nu avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Referindu-se la activitatea de luptător pentru redeşteptarea conştiinţei naţionale, acelaşi memorialist scrie că preotul a participat la Chişinău, la intervenţia lui Pan. Halippa, la Congresul profesorilor şi învăţătorilor moldoveni (la care s-a hotărât naţionalizarea învăţământului din Basarabia). În zilele de 24-27 mai 1917, s-a decis introducerea alfabetului latin pentru manualele şcolare şi pentru toate tipăriturile moldoveneşti din Basarabia. Tot în mai 1917, când a avut loc Congresul studenţilor basarabeni, au fost invitaţi o seamă de fruntaşi mobilizaţi în armată, printre care şi Alexei Mateevici, preotul îndemnându-i să se înroleze în mişcarea naţională. Cuvântarea de salut a lui A. Mateevici la acest Congres a fost reluată atât în ziarul „Cuvânt moldovenesc", cât şi în revista „Şcoala moldovenească", apărută în cursul anului 1917. Poetul, care a ţinut cursuri de limba şi literatura română, a adus poemul *Limba noastră* pentru a fi publicat în *Cuvânt moldovenesc* (nr. 46/ 1917).

Pan Halippa, în *Cuvântul moldovenesc,* semnala problemele basarabenilor: lipsa cărţilor în română care ducea la „întunericul" poporului, de aceea era nevoie de cultură naţională. Ștefan Ciobanu a fost sub „teroarea istoriei". Marele patriot care militase pentru unire în 1918, deşi a protestat împotriva cotropitorilor sovietici, nu a reuşit să împiedice desăvârşirea mârşavului pact Ribbentrop-Molotov. Ștefan Ciobanu s-a numărat printre cei care s-au opus în Consiliul de Coroană, nefiind de acord cu desprinderea, în iunie 1940, a Basarabiei din trupul României Mari. Un alt argument al protestului îl constituie reeditarea ziarului *Raza Basarabiei* în ale cărui coloane au scris toţi gazetarii şi publiciştii basarabeni, arătând drepturile României asupra provinciei răpite de bolşevici. După aceste fapte dramatice, Ș. Ciobanu a continuat să militeze pentru revenirea Basarabiei la România. Preotul Vasile Ţepordei a fost un îndrumător, un om de luptă şi de jertfă. Ştiam că acest preot basarabean a fost şi unul dintre cei mai buni gazetari, că a colaborat la mai multe publicaţii („Raza" şi „Cuvânt moldovenesc", la „Calendarul" din Bucureşti, la „Viaţa Basarabiei", „Studentul"). Vasile Ţepordei a suportat torturile autorităţilor române comuniste, dar mai ales ale celor moscovite. A fost unul dintre luptătorii de seamă împotriva ateismului comunist şi a politicii sovietice de acaparare a Basarabiei.

Revenind la epoca actuală, când, din fericire, nu mai avem atrocitățile dictaturii comuniste, observăm totuși că soarta românilor rămâne incertă și grea. Românii din Bucovina istorică și din Basarabia sunt presați de tăvălugul războiului și al unei tranziții spre promisiuni iluzorii. Românii din țară au luat calea bejeniei. Presați de slujbele necesare obținerii unei pâini, puțini mai au timp să citească presă culturală, mai ales că emisiunile de cultură sunt puține, aproape inexistente. Puțini mai cred în rolul salvator al culturii. Cu toate acestea, mai există temerari care rezistă la altarul culturii. *Mesagerul bucovinean* de la Cernăuți este o revistă necesară nu numai românilor aflați acum în Ucraina, ci și românilor de pretutindeni pentru că această publicație luptă contra amneziei. De exemplu, în editorialul numărului 2 (50) din 2016, Ștefan Hostiuc scrie despre *Deportările staliniste,* precizând că masacrele de la Lunca și Fântâna Albă și deportările staliniste din Siberia nu sunt decât „crime împotriva umanității".

În era post adevărului și a secularizării, a românilor exilați și autoexilați, tot revistele culturale îi țin aproape unii de alții pe românii din diaspora. Publicațiile sunt mesagerii culturali. Revistele *Interartes, Agora, Ex Ponto* sunt numai câteva publicații de cultură

din Constanța care au avut numere speciale, dedicate românilor de pretutindeni, construind poduri culturale. De exemplu, revista *Agora,* prin directorul ei, Costache Tudor, a publicat un interviu cu Valeriu Ostaş, directorul „Casei Limbii Române" din Căuşeni, pledând pentru apărarea valorilor româneşti. Valeriu Ostaş recunoştea că s-a trezit într-o lume străină, potrivnică valorilor identitare, aşa cum era cea din perioada comunistă, de aceea şi-a stabilit ca prioritate recursul la istorie şi la adevăr. El mărturiseşte că, deşi erau multe opreliști, românii din Basarabia s-au străduit „să respecte tradiţiile, sărbătorile creştine, datele legate de familii şi viaţa comună" [11, p. 3].

***Lumină Lină* – o fereastră culturală şi spirituală.** *Lumină Lină / Gracious Light* este o publicație internațională, editată sub egida Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, fiind membră a Asociației Revistelor, Publicațiilor și Editorilor, care are o apariţie continuă de 30 de ani. Sub conducerea harnicului şi eruditului profesor universitar, a preotului Theodor Damian, publicația internațională, de la New York, editată de Institutul Român de Teologie şi Spiritualitate Românească, îi ține uniți pe românii din diaspora. Pe lângă *Lumină Lină*, părintele a înfiinţat Biserica „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel" şi Cenaclul literar „Mihai Eminescu" creând cadre liturgic-catehetice sau teologic-spirituale, precum şi literare, toate stând sub semnul cultului creştin şi al culturii, dovedind că termenul *cultură* provine de la *cult*. Astfel, comunitatea românească din New York şi nu numai se poate bucura de roadele Cuvântului cu har, răspândit de cărturarul Theodor Damian.

Lumină Lină, anul XXX, nr. 3, iulie – septembrie 2025, se deschide cu eseul intitulat *Sufletul ca fereastră*, în care eruditul teolog şi filosof Theodor Damian, combătând eroarea anticilor cu privire la om ca „măsură a tuturor lucrurilor" şi negând teoria darwinistă, preluată de ateism, care promova ideea că omul se trage din maimuţă, face o pledoarie pentru înţelepciunea creştină care îi redă omului esenţa divină. Oglinda omului actual este dezechilibrată, a individului egoist, narcisist, care are o grijă excesivă faţă de propria persoană, ceea ce este calea spre infern, după cum spune şi Dostoievski: infernul nu este altceva decât lipsa de comuniune, lipsa iubirii. Mântuirea nu se face în egoism, ci în altruism, în corelaţie cu Dumnezeu şi cu semenii. „Astfel, grija faţă de suflet îl face pe om să se întoarcă de la imaginea oglinzii, în care omul se contemplă pe el însuşi, la imaginea ferestrei. Ce este fereastra? Fereastra este un lucru prin care vezi lumea din afară; nu te mai vezi pe tine, îi vezi pe ceilalţi. Fereastra înseamnă deschidere, relaţie, înseamnă legătură, împărtăşire cu Dumnezeu, cu oamenii şi cu întreaga creaţie", completează directorul *Luminii Line* [13, pp. 9-10].

În această ordine de idei, înţelegem mai bine ce intenţiona să exprime poetul basarabean când scria: „Dormu-mi-i de dumneavoastră / Ca unui zid de o fereastră". (Nicolae Dabija, *Poem,* vol. *Aripă sub cămaşă*). Românii din Basarabia, împrejmuiţi de sârma ghimpată şi de zidurile înalte ale imperiului sovietic, aveau aripile „sub cămaşă", de aceea simţeau nevoia ferestrei şi a zborului, a deschiderii spre marea cultură română şi spre transcendent. Sufletele nu au nici frontieră, ele trec toate graniţele imanentului şi caută reintegrarea în transcendent, în divinul din care au coborât în planeta pământie. „În contextul grijii faţă de suflet, are loc deschiderea spre Dumnezeu. Cu alte cuvinte, prin fereastra noastră, noi îl vedem pe aproapele şi aproapele ne conduce la Dumnezeu. Grija aceasta faţă de suflet îl face pe om să gândească, să fie convins că este necesar să-L ia pe Dumnezeu în

serios. Acesta este punctul central al întregii meditaţii de astăzi. Dumnezeu îl caută pe om, umblă după oaia pierduta, şi asta este dovada supremă că Dumnezeu îl ia pe om în serios… trebuie să ne întrebăm şi noi în ce măsură Îl luăm pe Dumnezeu în serios", ne povăţuieşte preotul Damian, îndemnându-ne să fim mai mult suflet decât trup [13, pp. 9-10].

Redactorul şef al revistei *Lumină Lină* este prof. univ. dr. Mihaela Albu, care se ocupă și de aducerea acasă a scriitorilor exilaţi şi de introducerea lor în circuitul valorilor noastre culturale. Profesoara universitară este și directoarea revistei *Antilethe,* „revistă pentru rememorarea exilului românesc", aflată în 2025, în al nouălea an de existenţă. Sunt multe reviste culturale care sunt postate pe site-uri, iar PDF-urile acelor publicaţii ajung prin rostogolirea rapidă a lor spre toţi cititorii. Românii din diaspora rămân conectaţi la lumea culturală din ţară prin aceste portaluri, bine gândite de jurnaliştii cu suflet.

Avem nevoie de jurnaliştii valoroşi care să nu scrie numai pentru azi, ci să gândească în perspectivă, să valorifice tradiţia culturală, să aducă în prim-plan elitele culturale, să ofere modele, să pledeze de la memoria individuală la cea colectivă. Acest demers este unul dificil, mai ales că era digitalizării nu înseamnă neapărat şi una a temeiniciei. Până şi termenul de canon este adus în discuţie, canonul este el însuşi „mesagerul morţii", aşa cum ne aminteşte Harold Bloom, în *Canonul occidental. Cărţile şi Şcoala Epocilor*. În contextul contemporan exegetul, ne îndeamnă pe noi, profesorii de filologie, comunicare şi jurnalism, să fim mai selectivi şi să alegem cele mai bune conţinuturi. În calitate de profesori, suntem obligaţi să revedem programele educaţionale. Dacă vom proceda aşa, vom reuşi în demersul nostru cultural. „Vor fi mereu (sper) cititori devotaţi, care vor continua să citească, în ciuda noilor tehnologii disponibile pentru distracţie. Încerc uneori să mi-l imaginez pe Dr. Johnson sau pe George Eliot confruntându-se cu MTV Rap ori cu realitatea virtuală şi mă simt încurajat gândindu-mă la răspunsul lor ironic în faţa unor astfel de distracţii iraţionale" [2, p. 513]. Cu greu, îşi poate imagina Harold Bloom că ar putea fi înconjurat de profesori de hip-hop, de clone ale teoriilor franco-germane, de ideologii feministe şi de alte orientări sexuale sau de multiculturalişti. Profesorul american evocat înţelege că nu putem renunţa la „capitalul cultural", o metaforă a salvării axiologice a culturii. Publicul are şi va avea nevoie de cultură, de piaţa curentă de edituri, agenţii şi cluburi de carte, de jurnalism cultural care să discearnă ce este cultură şi ce este subcultură.

Profesorii şi ziariştii au un rol prioritar în promovarea canonului şi a culturii, în general. Ei sunt formatori de opinie, de aceea succesul depinde mult de măiestria lor în diseminarea nu numai de informaţii „canonice", dar şi de tactul prin care ei îşi atrag publicul. Profesorii de literatură, de artă, de jurnalism trebuie să folosească multimedia şi resursele educaţionale deschise în predare, să acceseze revistele culturale online chiar în timpul cursurilor pentru a le deschide învăţăceilor apetitul de a afla ceva nou, nu conţinuturi care nu pot fi digerate de generaţiile tinere. Profesorul Marcus avea dreptate când afirma că şcoala „comite un atentat la dreptul copilului de a se mira, de a descoperi lumea." În prefaţa volumului *România noului val,* Marcus pleda pentru înnoirea şi schimbarea în bine a educaţiei. Învăţământul românesc nu-l consideră pe elev protagonist, ci un recipient care înmagazinează informaţii.

Deşi pare depăşită expresia *salvarea prin cultură*, noi, ţările mici, nu avem altă şansă decât tocmai salvarea prin cultură. Tinerii au nevoie de modele care să fie invitate

la licee, avem nevoie de oameni de cultură, de ziarişti care să le ofere modele. La info cultural, în revista *Interartes*, am inserat multe fotografii din activităţile de promovare a culturii române. Prin clubul *Interartes* am adus în faţa tinerilor oameni de mare caracter, elite intelectuale nemediatizate. Când l-am invitat pe filosoful Dobrogei, George Cuşa, trecut prin experimentul Piteşti, iniţial audienţa era sceptică la vederea unui bătrânel, însă, de cum a început să vorbească, timp de două ore, publicul a fost cutremurat de mărturiile fostului deţinut politic, care a mărturisit că tocmai interzicerea lecturii şi scrisului l-au afectat cel mai mult. Deţinuţii au supravieţuit acolo, la Piteşti, prin rugăciune continuă şi prin cultură. Tinerii, elevii şi studenţii, le-au povestit colegilor dialogul, apoi am publicat în revista *Interartes* impresiile.

Alte modalităţi de a-i atrage pe liceeni şi pe studenţi spre cunoaşterea jurnalismului cultural sunt lecţiile multimedia, recurgând la resursele educaţionale deschise. Recunosc că în timpul predării accesez site-urile revistelor de cultură, iar învăţăceii sunt mult mai motivaţi să participe activ la ore, la dezbateri. De exemplu, accesez revista *Luceafărul, România literară* etc., le dau exemple de jurnalism cultural şi de oameni care pledează pentru cultură. Cultura ne arată sensul vieţii şi rostul omului. Pe urmele lui Noica, Solomon Marcus afirmă că povestea, metafora şi parabola oferă acces la întrebările existenţiale. Chiar dacă istoria nu a fost de acord cu această concepţie, Marcus ne sfătuieşte să medităm asupra întrebărilor „ruseşti", din opera lui Dostoievski: *Care este sensul vieţii? Care este rostul omului*? Pentru a răspunde la aceste profunde întrebări, trebuie să recurgem la cultură şi spiritualitate, la poveste, la metaforă şi la parabolă mai ales că ele se referă la existenţa, unicitatea şi infinitatea lui Dumnezeu. Solomon Marcus se întreabă dacă modul nostru de a concepe moştenirea culturală trebuie impus sau negociat. Tot savantul răspunde că această situaţie conflictuală explodează în viaţa şcolară, unde tot mai mulţi copii găsesc din ce în ce mai puţin interes din cauza programei pe care trebuie să o urmeze. Explicaţia este simplă: adulţii care produc această programă şi manualele corespunzătoare sunt prizonierii unui patrimoniu cultural, asociat cu paradigme vechi, valabile pentru secolul al XIX-lea. Aşa se explică faptul că mari părţi din manualele propuse copiilor de astăzi sunt plictisitoare, de aceea conţinuturile culturale nu trebuie impuse generaţiilor următoare, ci „ar trebui negociate, explicate şi modificate în consecinţă" [3, p. 472]. Un alt aspect analizat de savant este incapacitatea noastră de a o monitoriza fluxul tot mai mare de informaţii din diverse domenii de cercetare. Nu suntem capabili să stăpânim studiile creierului, de aceea ne confruntăm cu impasul de a avea „doar informaţiile despre... informaţii," nimeni nu are astăzi acces la „o imagine globală a literaturii" dintr-un domeniu. Moştenirea culturală este alcătuită dintr-un set de entităţi individuale, nimeni nu are o imagine globală asupra lor [3, p. 472].

Solomon Marcus a înţeles deprovincialismul în era expansiunii cunoaşterii, conexitatea complexă şi dispariţia distanţei, prin internet, dintre oameni. În acest sens, academicianul recurgea la teoria sincronismului, elaborată de E. Lovinescu, anticipând schimbarea şi apariţia unor paradigme noi. Comunicarea prin internet facilitează cunoaşterea. Pentru autorul *Paradigmelor universale* globalizarea înseamnă una culturală, „un corolar al globalizării cunoaşterii". Solomon Marcus vedea globalizarea cunoaşterii ca pe un schimb perpetuu de informaţii, ca un organism viu. Enciclopedistul Marcus este printre optimiştii pentru care globalizarea în cultură nu este în conflict cu identitatea culturală, ci

o condiţie a menţinerii acesteia din urmă ca o expansiune a cunoaşterii. Solomon Marcus vine cu modelul ferestrelor deschise despre care scria şi preotul Theodor Damian, al ştergerii graniţelor dintre margine şi centru, al începerii unui dialog cu întreaga comunitate culturală a lumii.

Cu un an înainte de a pleca dintre noi, Solomon Marcus prefaţa volumul colectiv de 590 de pagini, *România noului val* (Editura Centrul de Resurse pentru Societatea Civilă, 2015), în care au semnat 77 de tineri, cărora le scria „Voi, tineri pe care decembrie 1989 v-a prins copii adolescenţi… aveţi posibilitatea de a depăşi prin efort personal vicisitudinile unui sistem educaţional bolnav şi implicit puteţi contribui la terapia care să permită instalarea unui alt sistem educaţional" [3, p. 435]. Profesorul Marcus a cunoscut profund rănile din sufletele tinerilor, dar şi aspiraţiile lor, de aceea avea mari aşteptări de la ei. Academicianul cunoştea toate problemele învăţământului de la cei implicaţi: elevi, profesori şi părinţi, dar şi din cărţile care semnalau erorile din educaţie. Când a apărut versiunea tradusă în limba română a cărţii lui Mihai Nadin, *Civilizaţia analfabetismului,* Solomon Marcus o avea deja în engleză, după cum menţionează Mina-Maria Rusu care avea să o recenzeze în revista *Tribuna învăţământului.* În subcapitolul *Globalizarea face parte din construcţia identităţii*, Solomon Marcus este convins că identitatea este o componentă a globalizării. „Identitatea culturală se globalizează deoarece cultura se globalizează, iar cultura se globalizează deoarece procesul de cunoaştere s-a globalizat. Este o dublă globalizare: una geografică, alta cognitivă. Globalizarea geografică ține de globalizarea proceselor de informare, comunicare şi computaționale, de apariția poştei electronice, a webului şi a internetului" [9, p. 228-229]. Savantul român le oferă un leac contra fricii scepticilor care consideră că globalizarea este sfârşitul etnicului şi al identitarului. Enciclopedistul pledează pentru un alt fel de globalizare, cognitivă, ce constă în metabolismul tot mai intens al diferitelor discipline, chiar dintre cele mai îndepărtate. Solomon Marcus, cel sărbătorit la centenar de UNESCO, ne mai spune că sloganul „Stai pe umerii giganților", adus în atenție de Google Scholar, deşi este din ce în ce mai puțin apreciat, trebuie însuşit. Cu toate aceste constatări dramatice, mentorul găseşte motive pentru a găsi încântarea de a continua: provocarea datorită posibilităților de comunicare şi de călătorie inexistente până acum. Această achiziţii a postmodernităţii – fluxul de informații care ne stă la dispoziția noastră este unic în istoria planetei. Internetul şi toate tipurile de globalizare îşi au contribuția la această mare schimbare.

Ce lecţii ne oferă predecesorii noştri? În 1840, *Dacia literară* a pledat pentru unirea culturală, prevestind unirea teritorială a tuturor românilor. Eminescu, prin opera publicistică de la ziarul *Timpul,* a precipitat evenimentele politice. *Doina* eminesciană nici azi nu se citeşte în public, pentru că Dacia nu mai este de la Nistru până la Tisa. Perioada Marii Uniri a fost pregătită tot de jurnaliştii care au militat pentru cultură. Debarcarea comuniştilor în Republica Moldova s-a făcut tot prin cuvântul jurnaliştilor culturali. După ce fusese declarat nebun, cu jumătate de an înainte să fie omorât, în 4 decembrie 1888, Eminescu scria despre rolul artei ca refugiu împotriva amărăciunii şi dezgustului, a „grijelor şi durerilor." Cultura ne aminteşte de esența noastră divino-umană. Revistele culturale trec toate opreliştile, traversează oceanele, reduc distanţele, pentru că adevăraţii oameni de cultură sunt constructori de poduri de flori sau de dor, de a fi împreună, cu dor de cultură.

Contemporanii noştri, jurnaliştii culturali, ca aceea de la *Literatura şi Arta* sau *Lumină Lină,* care sunt şi mentori, profesori, preoţi (cum este Theodor Damian) ori descendenţi neam apostolic (bunicul lui Nicolae Dabija era preot), ne amintesc de etimologiile unor cuvinte: *cultură* provine de la *cult,* iar termenul *catedră* face parte din aceeaşi familie lexicală cu *catedrala.* Precizăm că există şi emisiuni TV (dar puţine) care pledează pentru acest mariaj fericit, originar. În data de 17.08.2025, la TVR, s-a difuzat emisiunea *Orizontul credinţei* în care preotul cu har Constantin Necula, aflat în dialog cu producătorul Andrei-Victor Dochia, a vorbit despre Muzeul Tiparului şi al Cărţii Româneşti Vechi, din Târgovişte, o emisiune în care se pleda pentru întoarcerea la cartea tipărită, la slova încărcată de duh şi de lumină. Iată o modalitate facilă, modernă, emisiunile TV, un mijloc de mediatizare utilizat în dificilul demers de propovăduire a culturii. Adevărata cultură este de sorginte divină, pentru că iubitorii Cuvântului ştiu că ei sunt slujitorii luminii. Primele manuscrise au fost cele religioase, întâile cărţi şi reviste au apărut pe lângă mănăstiri, ele au fost faruri necesare mântuirii omului şi neamului. De altfel, profesorul preot Theodor Damian, directorul revistei *Lumină Lină* recunoştea că „scrisul face să înflorească pustia".

Mai ales în timpurile actuale, când globalizarea şi digitalizarea rău înţelese pot duce la imbecilizare, la întoarcerea omului în caverna preistoriei, avem nevoie reviste care să arunce seminţe de lumină „menite să facă să rodească pustia". „Scrisul este o frământare a minţii care dospeşte aluatul pentru pâinea noastră cea de toate zilele, pâine pentru suflet, este o revelaţie a persoanei învăluite dar şi dezvăluite în Cuvânt, un mod de împărtăşire a trăirii în autentic. Poezie, proză, dramă, ficţiune, amintiri, jurnal, note şi însemnări, şi încă alte feluri de expresie personală, fac pustia lumii să înflorească. Creaţia literară este o manifestare a dorinţei de comunicare. Ea vine dintr-un exerciţiu de contemplare a Cuvântului şi de aceea, pentru că suntem fiinţe cuvântătoare, se îndreaptă spre ceilalţi", susţine Theodor Damian [6, p. 5]. Părintele, care este şi profesor universitar, are darul de a fi în altarul culturii, de a ne oferi raze de lumină şi de iubire în şi prin Cuvânt.

Atât în secolele trecute, cât şi în contextul actual, al globalizării, când omul este captiv în orizontalitatea supravieţuirii, revistele culturale rămân faruri necesare în definirea etnicităţii noastre. Mai ales acum, în bezna postpiteşteană, ele ne arată sensul transcendental, dimensiunea ascendentă, recăpătată prin spiritualitate şi cultură, contrar divorţului din lumea secularizată. Dacă vom înscrie şi jurnalismul cultural în „retorica morţii", atunci care ne va fi paşaportul nostru cultural şi identitar cu care vom sta la masa dialogului globalist? Cultura este ADN-ul unui popor, este CNP-ul sau QR prin care ne identificăm, de aceea, nu trebuie să acceptăm moartea jurnalismului cultural.

Cele câteva reviste citate constituie o dovadă că jurnalismul cultural, nesupus corectitudinii politice, ne aminteşte nu numai de rădăcinile Europei creştine, de valorile pancreştine, dimensiuni profunde care sunt mărci distincte ale identităţii diasporei noastre, ci mai ales de rădăcinile divino-umane, de faptul că teologia şi literatura, cultura şi spiritualitatea, în general, fac o comuniune strălucită, aceste valori culturale au sens metafizic. Oamenii, care au memoria culturii şi cultura memoriei, ne readuc pe drumul fiinţării. Părintele Damian recunoştea în articolul *Un ghid spiritual pentru problemele lumii contemporane*, când se referea la cartea preotului prof. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan, *Datoria de a rămâne viu…,* că lumea de azi este „o lume a confuziei şi a contra-

dicţiei mai ales în ceea ce priveşte locul şi rostul existenţial al omului", de aceea omul are nevoia de a ieşi „din starea de perplexitate în care cade pe multiple fronturi, de la nivel moral-spiritual, la nivel politic, social, psihologic, educaţional etc" [6, p. 281]. În contextul inversării valorilor, cultura şi jurnalismul cultural ne oferă stabilitatea și dăinuirea etnică tocmai prin conservarea şi transmiterea valorilor spirituale din generaţie în generaţie.

Referințe bibliografice:

1. Agnès, Y. *Introducere în jurnalism*, trad. de O. Nimigean. Iași: Polirom, 2011.
2. Bloom, H. *Canonul occidental. Cărţile şi Şcoala Epocilor*, ediţia a II-a, traducere de Delia Ungureanu, prefaţă de Mircea Martin. Bucureşti: Grupul Editorial Art, 2007.
3. Burlui, V., Rusu, M.-M. (ed). *Marcus 100. Dialoguri pentru viitor*. Iași: Cartea Românească Educaţional, 2025.
4. Dabija, N. *Hoţii de speranţă*. Bacău: Vicovia, 2009.
5. Dabija, N. *Manifest de unire*. Bacău: Vicovia, Babel, 2013.
6. Damian, Th. *Glose literare*. Iași: Timpul, 2025.
7. Dumitru, A. *Vocaţia mărturisirii, 2. Încolţirea Basarabiei,* prefaţă de Ilie Popa, postfaţă de Nicolae Dabija. Bucureşti: Editura Fundaţiei Memoria, 2020.
8. Iorga, N. *Ideea unităţii româneşti*, ediţie îngrijită de Ştefan Lemny şi Rodica Rotaru. Postfaţă, note şi bibliografie de Ştefan Lemny. Bucureşti: Minerva, 1987.
9. Marcus, S. *Întâlnirea extremelor. Scriitori în orizontul științei*. Pitești: Editura Paralela 45, 2005.
10. Rad, I. (coord). *Jurnalismul cultural în actualitate.* Cluj-Napoca: Tribuna, 2005.

Reviste:

11. *Agora,* anul XVIII, nr. 72, noiembrie 2018.
12. *Literatura şi Arta.*
13. *Lumină Lină,* anul XXX, nr. 3, iulie – septembrie 2025.
14. Dabija, N. *O altfel de istorie a literaturii române din Basarabia.* Disponibil: https://uzpr.ro/13/08/2020/o-altfel-de-istorie-a-literaturii-romane-din-basarabia/ (accesat: 20.08.2025)